

Petrus brev och det antika slaveriet

Kristen tro och det antika slaveriet hör till ett av många omtvistade områden där den tidiga kristna kyrkan fördöms av den moderna världen. Den här texten är ett försök att förklara vad Petrus kan ha menat med sin uppmaning till slavar, och varför han inte uppmanade dem att revoltera mot slavindustrin. Längst ner finns en liten bibliografi för vidare läsning. Texten har tidigare varit manus till ett föredrag i Roseniuskyrkans lärjungaskola "VARDag", och jag har då valt att göra en modern tillämpning av texten.

1. Att förstå det antika slaveriet

Vi måste börja i själva texten och försöka förstå Petrus innan vi kan gå vidare till att göra en tillämpning för oss idag. Vid både en första och en andra anblick är dagens text väldigt stötande. Kanske har några av oss sett Tarantino's *Django Unchained* eller McQueen's *Twelve years a slave*, och förfasats – liksom jag – över råheten i slaveriet; och så har vi läst om medborgarrättsrörelsen i USA, striderna mellan nord och syd över slaveriet o.s.v. Att då läsa Petrus skriva, *Detta har ni blivit kallade till ...* är bara fruktansvärt. Varför tar inte bara Petrus, Paulus och Jesus avstånd från slaveriet? Gör det dem inte moraliskt vedervärdiga och föga värda att lyssna till?

Nu behöver vi göra en resa i tiden och ta oss förbi slaveriet i 'Nya Världen' och ta oss till det antika Romarriket, där livet var annorlunda för en slav. Jag försöker nu inte *försvara* slaveriet i Romarriket, men *förklara* det. Ekonomin i Romarriket var byggt på att det fanns slavar. Vid första århundradet – alltså omkring tiden då Petrus skriver – var omkring 1/3 av befolkningen i riket slavar. De utgjorde dock inte en egen klass – och framför allt inte en underklass – utan hade den status som deras herre hade. Underklassen i Romarriket utgjordes snarare av fria människor som var daglönare. Slaven hade arbete, försörjning och tillhörde ett hushåll. Dessutom hade slaven rätt till inkomst (tjänade han bra kunde han spara ihop tillräckligt för att köpa sig fri), till egendom (han kunde t.o.m. själv äga slavar), och den generella regeln var att en slav frigavs vid 30 års ålder och fick då romerskt medborgarskap. Under första århundradet frigavs slavar i så hög utsträckning att Kejsar Augustus såg sig nödgad att lagstifta om hur många slavar man fick frige och i vilken ålder. Bara ett fåtal människor är kända för att ha nått hög ålder i slaveri i städerna; de allra flesta frigavs innan de dog; de flesta vid 30 års ålder, men också flera innan dess, inte minst unga kvinnor som gifte sig med sina herrar. Dessutom gavs slavar ofta utbildning, och det var inte ovanligt att slavar var bättre utbildade än sina herrar.

Att vara slav i Romarriket var alltså inte entydigt dåligt. Ofta var det en mycket mer önskvärd position än att vara fri men inte romersk medborgare. Därför var det mycket vanligt att människor självmant gav sig som slavar med hopp om att kunna tjäna ihop ett kapital och sedan sluta tjänsten med romerskt medborgarskap. Slavarnas uppgifter var mycket varierande. De var konstnärer, hantverkare, hemhjälp, sekreterare, men också majoriteten av lärarna, doktorerna och professionella tjänstemän. Slavens arbete kunde lika gärna ha varit en fri mans arbete, men romarna föraktade manuellt arbete: Cicero lär ha sagt att det var under en medborgares värdighet att behöva arbeta varje dag för att försörja sig, och att det var 'dirty business' att arbeta med sina händer. I Romarbrevet 16 skriver Paulus att stadskassören Erastus hälsar. Han hade troligen blivit slav till staden för att få jobbet som "finansborgarråd", men trots att han var slav var han troligtvis den mest socialt framstående medlemmen i församlingen i Korinth. Vi vet också om av historien att de som hade varit slavar hos kejsaren vann stort inflytande, prestige och förmögenhet; de kunde bli admiraler vid flottan eller guvernörer. Prokuratorn Felix, som dömde Paulus i Apostlagärningarna 24, hade tidigare varit slav men var nu frigiven och guvernör över Judéen. Hans första äktenskap var med dottern till Cleopatra och Antonius.

Så, att vara slav i Romarriket vid tiden då Petrus skrev sitt brev, var alltså inte självklart dåligt efter omständigheterna, och det var absolut inte detsamma som att vara slav i amerikanska södern el. dyl. Det är också värt att notera hur slavar i Romarriket inte kunde särskiljas genom ras eller liknande. Den idén verkar inte ha funnits vid den tiden. Däremot är det alldeles sant att slavar var sina herrars egendom och det gällde inte bara deras arbetskraft utan också deras kroppar, vilket gjorde att slavar generellt sett sågs som sexuellt tillgängliga utan hinder. Det var också stor skillnad mellan dem som hade gett sig frivilligt till slaveri och de som var dömda till slaveri på grund av brottslig aktivitet. Brottslingarna arbetade man ihjäl på galärfartyg eller i gruvor el dyl.

2. Slaveriet i Nya Testamentet

Men vad ska man då säga om Petrus, Paulus och Jesus inställning till slaveriet? Varför tog inte de tydligt avstånd från slaveriet? Varför ger Petrus de råd han ger? Några saker kan sägas. Först några konservativa punkter, och sedan några mer progressiva.

- (1) Slaveriet hade varit en självklar del av ekonomin i Romarriket i århundraden, och det är inte självklart att de ens tänkte tanken att man kunde avskaffa det helt och fullt. Vi har också sett att många slavar faktiskt kunde ha det väldigt bra om deras herrar var goda.
- (2) För Petrus och Paulus var inte social status det viktigaste utan den andliga. De väntade att Jesus snart skulle komma tillbaka och då var det allra viktigaste att man var Guds

barn. Inte vilken samhällsgrupp man tillhörde eller vilken status man hade. Det är också värt att komma ihåg att kristendomen vid den här tiden var en liten sekt, och att de kämpade för legitimitet och att få tillbe i fred. Att då sätta igång med att utmana hela den romerska ekonomin, när det inte var absolut nödvändigt, var inte självklart högst på deras dagordning.

- (3) Med det sagt så nämner Paulus slavhandlare i första brevet till Timotheos, när han nämner olika moraliska felaktigheter och kallar dem för "laglösa och upproriska". Dessutom är det viktigt att läsa Paulus i sin helhet och då ser vi t.ex. i Efesierbrevet 6 att Paulus vänder sig slavägare och uppmanar dem att behandla sina slavar som jämlikar eftersom "de och ni har samme herre i himlen, och han tar inte hänsyn till person". Likaså visar brevet till Filemon en märkvärdig inställning vid den tiden. Paulus uppmanar Filemon att ta emot Onesimus "inte längre som en slav utan som något mer: en älskad broder". Det säger sig självt att det blir svårt att upprätthålla en slaveekonomi när man ska se sin slav som en älskad broder.
- (4) Men inte bara detta, utan också hur gemenskapen i de kristna församlingarna såg ut, talar för att de tidiga kristna var starkt kritiska till slavekonomin. Alla kulturer på apostlarnas tid var starkt patriarkala. Hushållet var samhällets bas, och i det hushållet ingick familjen men också slavar och tjänare. Familjefadern hade fullständig juridisk kontroll över såväl barnen, frun/fruarna som slavar, och enligt romersk lag hade familjefadern makt över liv och död för dem som ingick i hushållet. Det som är speciellt med de kristna församlingarna är att de inte övertar den här strukturen utan relaterar till varandra som jämlikar.

Bevis i NT visar att slavar, fruar, söner och döttrar kallades till omvändelse som individer, och att åtminstone några av dem blev medlemmar i en kristen husförsamling trots att deras patriarker inte blev det.

Paulus skrev ju: "Här är inte längre jude eller grek, slav eller fri, man och kvinna. Alla är ni ett i Kristus Jesus", och ett av de viktigaste begreppen för Paulus är ju att vi är fria i Kristus. Du kan föreställa dig den revolutionära kraften i det budskapet. Dessutom ska vi komma ihåg att Paulus uppmanade var och en att arbeta med sina egna händer för att försörja sig och kunna dela med sig åt den som behöver. Likaså var Paulus föredöme genom att själv arbeta med sina händer för att försörja sig och inte bygga sin verksamhet på slavar som understödde honom. Indirekt utmanade man alltså samhällsekonomin genom hur man levde sina lev och ordnade sina relationer.

- (5) Vi vet också om att Jesus tolkade messiasprofetian i Jesaja på sig själv: *Herrens, HERRENS Ande är över mig, ty HERREN har smort mig till att predika glädjens budskap för de ödmjuka.*

Han har sänt mig att förbinda dem som har ett förkrossat hjärta, att ropa ut frihet för de fångna och befrielse för de bundna, till att predika ett nådens år från HERREN och en hämndens dag från vår Gud. Orden 'frihet' och 'befrielse', som det talas om, är avsedda att föra tankarna till jubelåret i Israel då alla slavar skulle släppas fria. Jesus ord har alltså en politisk betydelse och pekar på att Jesus inte avser att människor ska leva i slaveri.

- (6) Och det sista jag vill peka på är följderna av den kristna tron. Även om vare sig Petrus, Paulus eller Jesus uttryckligen säger: "Slavar, förenen och befrien eder!", så blir detta konsekvenserna när den kristna tron får allt större fäste i antikens samhälle. Att frige slavar sågs som en viktig dygd, och det var inte ovanligt att slavar blev biskopar. Det var svårt att tänka sig en annan samhällsordning än den dåvarande, men det fanns starka kritiker av slaveriet bland kyrkofäderna, t.ex. Gregorius av Nyssa som menade att det var fullständigt oförenligt med idén om människan skapad till Guds avbild att äga en slav. Bara Gud kunde äga en själ, och den insikten var också vägledande för att undvika en upprepning av slavekonomin när feodalismen uppstod på 800-talet. Då hade kyrkans moraliska uppfattningar hunnit prägla samhället så mycket att det inte längre var möjligt att återskapa det antika slaveriet.

3. Petrus förmaningar

Nu vill jag då säga någonting om Petrus förmaningar. Vi har skäl att tro att en större del av medlemmarna i församlingarna som Petrus skriver till var slavar. Därför var det särskilt intressant för dem att veta hur de skulle hantera sin nyvunna moraliska frihet. Skulle de vägra tjäna som slavar? Skulle de göra uppror? Nej, Petrus uppmanar dem att acceptera sin situation och sina herrar även om de inte alltid blir rättvist behandlade. Denna uppmaning hämtar sin motivering ur vers 11-12 i samma kapitel: *Uppför er väl bland hedningarna, så att de, när de anklagar er som förbrytare, ser alla goda gärningar ni gör och prisar Gud den dag han uppsöker dem.* Alla förmaningar som Petrus ger när han nu talar om vårt liv i samhället, relationen till myndigheterna, slavar, fruar och män; i alla de förmaningar ligger Petrus idé om att vi ska leva heliga liv som avslöjar omgivningens ondska och bevisar Guds godhet mot oss och genom oss.

Motiveringen som Petrus ger för att acceptera sin situation och sin herre – och inte bara 'acceptera' utan också 'helhjärtat tjäna och respektera' – är att det var så Jesus gjorde. Petrus uppmanar inte de kristna att slåss för sina rättigheter utan att ödmjukt underordna sig för att efterlikna Jesus. Han stred inte för sina rättigheter utan "överlämnade sin sak åt honom som dömer rättvist". Men Kristi lidande har blivit vår frälsning och läkedom. Så verkar också Petrus tänka sig att de kristnas exempel och helgade liv ska tala så mycket starkare till samhälle än

någonsin ett uppror eller uppkäftighet kunde tala. I det här sammanhanget måste vi komma ihåg den patriarkala och juridiska strukturen i samhället. Det fanns inga instanser att klaga till för en slav. Denne var trots allt sin herres egendom, och uppror slogs ner brutalt.

Petrus refererar också till den välkända Messiasprofetian i Jesaja 53, som talar om hur Kristus har lidit ställföreträdande för oss. Genom att använda sig av den här texten vill Petrus förmedla trygghet till mottagarna: er sak är känd av Gud som själv har lidit i ert ställe, han kommer att upprätta er! Ni är alltså inte ensamma när ni lider orättvist, utan Kristus har också lidit men därigenom segrat. Ta honom som ert föredöme och lid tåligt – ni kommer att bli upprättade!

4. Hur förhålla sig till chefen?

Jag tror att jag släpper antikens slaveri och Petrus förmaningar till slavar, från och med nu och går över till att säga någonting om vad texten kan säga till oss.

Det har slagit mig när jag har läst in mig på det antika slaveriet hur det finns vissa likheter mellan slavinstitutionen och modernt lönearbete i Sverige, samtidigt som det finns avgörande skillnader.

- **Likheter:** Vi ger upp en del av vår frihet när vi tar anställning någonstans. I viss mening äger vi inte längre oss själva, utan vår arbetsgivare äger både våra arbetskrafter och en del av vår produktion. Jag sa innan att många frivilligt valde att bli slavar för att vinna en bättre framtid. Man kan givetvis ifrågasätta om det är frivilligt när alternativet är att behöva hanka sig fram från dag till dag, men något liknande gäller ju idag. Vi tar frivilligt ett arbete, och samtidigt har vi inte så mycket val eftersom alternativet är arbetslöshet och mycket lidande. Vi vet också om att situationen på arbetsplatsen kan se väldigt olika ut beroende av vad för chef vi har. En bra chef kan göra arbetet lätt, roligt, utvecklande och stimulerande. En dålig chef kan göra arbetsdagarna till ett djupt lidande.
- **Skillnader:** Men det finns givetvis avgörande skillnader mellan vårt lönearbete och dåtidens slaveri. Det viktigaste är att ingen betraktas som mindre mänsklig, eller skulle ha ett längre människovärde, för att denne är arbetstagare och inte arbetsgivare. Dessutom är vårt välbefinnande och våra rättigheter är skyddade i lag. Det är ett fåtal chefer som har rättmätig makt över vår liv och död – undantagen kunde vara typ poliser och militärer – men då har de ändå inte rätt att döda eller skada oss, utan bara beordra oss i tjänst på platser som kan innebära att vi mister livet. Likaså har vi alltid rätt att byta arbetsgivare, vi kan anmäla vår arbetsgivare till olika juridiska instanser om vi önskar, och vi har rätt att ansluta oss till fackföreningar.

Det är några viktiga likheter och skillnader. Eftersom skillnaderna talar till vår fördel kan inte slutsatsen bli att vi som kristna ska sträva efter att avskaffa lönearbetet, liksom den kristna tron efter hand kom att avskaffa slaveriet. Däremot ska vi, både som kristna arbetstagare och arbetsgivare, sträva efter helighet, respekt och mänsklig värdighet i alla våra relationer. Jag vill säga någonting både om nutida kristna arbetstagare och arbetsgivare.

4.1. Nutida kristna arbetstagare

Till oss som arbetar är det vår kallelse att vara de bästa arbetare man kan tänka. Också vi är kallade till ett heligt liv och det ska visa sig i trofasthet, ödmjukhet, kärlek, respekt och lojalitet. Som jag förstår Petrus och övriga Skriften, är det Guds vilja att vi ska underordna oss våra arbetsgivare och tjäna dem av hjärtat, med arbetsplatsens bästa för ögonen. Vi ska inte göra det för att vinna poäng: vi ska inte göra det för att ställa oss in hos chefen eller för att få promotions; vi ska tjäna eftersom vi därigenom tjänar Gud. Paulus skriver till efesierna: *Var inte ögontjänare som försöker ställa sig in hos människor, utan var Kristi slavar som helhjärtat gör Guds vilja.* Vi är fria människor men får använda vår frihet till att tjäna Gud. Petrus motivering till församlingarna i Mindre Asien gäller också oss: det kristna livet är korsmärkt. Vi ska likna Kristus och hans liv präglades rakt igenom av korset. Han led, men därigenom vann han ära och härlighet. Så får också vi vara beredda på att lida i våra arbetsliv av olika anledningar, men vi kommer att bli rikligt belönade senare. *Om ni håller ut när ni får lida fast ni handlar rätt, då är det nåd från Gud*, säger Petrus också till oss. Vi förenas med Kristus på ett djupare sätt när vi lider orätt utan att strida. Den ödmjukheten kommer att vittna för omgivningen om Guds nåd.

Detta korsmärkta lidande kan ta sig olika uttryck. Ett viktigt är att vi inte hela tiden behöver strida för våra rättigheter. Det har ju gått inflation i rättighetskamper i vårt samhälle så att snart nog vad som helst kan definieras som en strid för rättigheter, men det riskerar att trivialisera begreppet och flytta fokus från det som verkligen är värt att strida för. Som kristna behöver vi inte kämpa för millimeter rättvisa och behöver inte driva processer för att få ut löneökning eller befordran. Det finns situationer då det är bättre för oss att acceptera ett lidande *för evangeliets skull* än att ta strid. Det är evangeliet mycket mer att kristna är kända för sin lojalitet, sitt flit, sin ärlighet, än att de alltid strider för sina rättigheter, att de är strebers och omöjliga att ha att göra med eftersom de säger sig lyda under Guds lagar och därför står fria från arbetsmarknadslagen. Önskan efter befordran och löneökning hör ju ofta samman med prestige och längtan efter en mer exklusiv livsstil, men vi är kallade till ödmjukhet och återhållsamhet. Här måste vi vara kloka.

Samtidigt kan jag inte säga till dig var gränserna går. Jag vill inte och kan inte använda dagens text till att tvinga dig kvar i en situation som skadar dig. Det kan finnas tillfällen då du ärar Gud genom att acceptera trakasserier på jobbet, men vi måste samtidigt ta med i beräkningen att

vårt samhälle ser annorlunda ut än antika Rom. Som jag har nämnt tidigare är våra rättigheter skyddade i lag och vi har full frihet att organisera oss fackligt. Jag tror att vi får använda de rättigheterna för att sträva efter ett mänskligt och värdigt samhälle, men då ska vi göra det i ödmjukhet och med respekt så att också den kampen ärar Gud och blir till evangeliets goda spridning. Vi ska också komma ihåg att vi, också i den här relationen, först och främst är kallade att lyda Gud. Det innebär att vi har plikter som går före lojaliteten till vår arbetsgivare. Om vår arbetsgivare vill sätta oss i en situation där vi måste förnedra en annan människa i något avseende, eller vara ekonomiskt oärliga, eller kringgå lagar, eller dylikt; då är det vår plikt att lyda Gud och vägra utföra uppgiften. Också det ska vi göra ödmjukt så att det ärar Gud, men vi måste vara beredda att bära det lidande det kan medföra att göra det rätta.

4.2. Nutida kristna arbetsgivare

Till slut vill jag säga någonting om nutida kristna arbetsgivare. Jag tror inte att det finns någon motsättning mellan kristen tro och en kapitalistisk ekonomi eller att vara chef för ett stort företag. Däremot ska vi vara väl medvetna om att det finns frestelser i alla uppdrag, och inte minst i de uppdrag som innefattar maktutövning över någon annan. Den som är kristen egenföretagare, arbetsledare eller chef ska inte vara känd för att vara en hård arbetsgivare. En kristen arbetsgivare får inte vara känd för att köra med sina anställda, försvåra för sina anställda att organisera sig fackligt, inte upplysa dem om sina rättigheter, o.s.v. En kristen arbetsgivare får inte lov att hänvisa till Petrus text om att underordna sig sin herre vare sig han är god och mild eller hård; utan ska göra allt för att de anställda ska må bra. En kristen arbetsgivare ska vara känd för att erbjuda villkor och arbetsförhållanden som främjar arbetstagarens självrespekt och värdighet, som underlättar för denne att ta hand om sin familj och att försörja sig. En kristen arbetsledare ska likna Kristus som gjorde en slavs syssla när han tvättade sina lärjungars fötter och dog för att befria dem. Så ska också en kristen arbetsledare vara beredd att göra vaktmästarens uppgifter med glatt hjärta för att ge exempel på vad det är att arbeta med Kristus för ögonen.

Jag skulle dessutom vilja påstå att en kristen chef ska vara beredd att ta ställning för sina underlydande mot högre chefer om han anser det nödvändigt; den kristne chefen ska vara beredd att offra sitt eget välbefinnande för att hans anställda ska må bra.

Det här är ett högt mål och höga krav, men jag tror att de ligger helt i linje med Paulus uppmaningar till slavägarna. Om kristna chefer är kända för att vara de bästa arbetsgivarna kommer det att tjäna evangeliets sak och ära Gud.

5. Avslutning: arbeta för att leva – lev inte för att arbeta

För att avsluta. Vi lever i en kultur som har gjort arbete till den högsta dygden. Vi får vårt värde, vårt sociala sammanhang och vår mening genom arbetet. Vi lever för att arbeta, när vi i själva verket borde arbeta för att leva. Som kristna får vi lov att gestalta en annan prioritering. Arbete är nödvändigt och någonting grundläggande gott. Redan i paradiset kallades människan till arbete och arbeta ska vi, men vi får sätta in vårt arbete i ett större sammanhang: allting vi gör ska tjäna och ära Gud. Vi behöver inte ha vår identitet i arbetet, utan får be Gud om hjälp att först och främst se oss själva och varandra som barn i Guds familj. Det är det första och viktigaste vi kan säga om oss själva: jag är barn i Guds stora familj. Där har jag min identitet.

Kyrkan ska vara förkroppsligandet av denna familj. Vi ska absolut inte styras av statustänk, rivalitet och tvister. Vi ska gestalta en annorlunda gemenskap. 'Här är inte löntagare eller börspamp, lågutbildad eller VD, stark eller svag ...' kanske man kunde säga. Alla är vi kallade att ta vårt kors på oss och följa Kristus. Det är ett obekvämt ord, men så säger Herren Jesus: *Om någon vill följa mig, skall han förneka sig själv och varje dag ta sitt kors och följa mig.* Vi behöver inte glänsa här och nu eftersom vi en gång kommer att lysa som stjärnor på himlen. Vi behöver inte jämt och ständigt kräva vår rätt, eftersom Gud en dag kommer att ge oss upprättelse. Vi är kallade till heliga liv, som är sitt eget vittnesbörd om Guds godhet. Gud hjälpe oss alla till det.

Förslag på litteratur

Kommentarer

- Kelly, J.N.D. (1969). "The Epistles of Peter and of Jude", *Black's New Testament Commentaries*, sid. 114-126.
- McKnight, S. (1996). "1 Peter", *The NIV Application Commentary*, sid. 163-179.

Om slaveriet

- Bartchy, S.S. "Slavery (Greco-Roman)", *Anchor Bible Dictionary*, vol. 6, sid. 65-73.
- Copan, P. *Is God a Moral Monster? Making sense of the Old Testament God*, sid. 150-157.
- Siedentop, L. (2014). *Inventing the Individual: The Origins of Western Liberalism*, t.ex. sid. 117-120, 166-173.

Om arbete och kristen tro

- Halldorf, J. (2014). "Den benediktinska arbetslinjen", i: *Mooria*, 2014-11-06 (www.mooria.se). Hämtad: 2014-12-02.
- Keller, T. (2014). *Every Good Endeavour. Connecting Your Work to God's Work*.
- Stott, J. (2006), 4:e uppl. "The world of work" & "Business Relations", i: *Issues Facing Christians Today*, ss. 217-268.